

Ностальгія
Василь Шкляр

Коли життя дає тріщину і хитається світ – це привід зупинитися й відшукати точку опори в годину зневіри. Він залишає дружину, роботу, місто, змінює середовище, втікаючи від себе колишнього. Та чи можна звільнитися від свого минулого? І яка ціна цього звільнення? Він зустрічає жінку, яка здатна загоїти рану й зцілити його серце. Але чи зможуть вони бути разом?

Василь Шкляр

Ностальгія

Роман

Увійходьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, – і нею багато хто ходять.

Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, – і мало таких, що знаходять її!

Євангелія від св. Матвія

© Шкляр В. М., 2014

© DepositPhotos. com / nilotic, Andrey_Kuzmin, tolokonov, zoomteam, обкладинка, 2014

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2014

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2014

Жодну з частин даного видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

© Электронная версия книги подготовлена компанией ЛитРес (www.litres.ru (http://www.litres.ru/))

Туга за справжнім

Студент філології столичного університету Василь Шкляр дебютував молодіжною повістю «Сніг», у якій були всі прикмети тодішньої (середина сімдесятих років минулого століття) літературної моди: трохи романтики, трохи книжкової мудрості, трохи молодечого позерства. Це було відлуння тих мотивів, які з'явилися в літературі після приходу в неї «шістдесятників» за часів «відлиги».

Шкляр і його літературні ровесники опинилися вже в інших політичних координатах – «відлига» скінчилася, почалися заморозки. Тодішні літературні прозеліти сумлінно наслідували «шістдесятників», але не могли (бо хто б їм дозволив?!) піти на цілковиту соціальну й громадянську відвертість.

Письменники – особливо ж молоді, сповнені творчого честолубства, – не можуть відкладати ідейно важливі задуми на далеке майбутнє, де будуть сприятливіші умови. Вони або емігрують в історичну, фантастичну чи іншу тематику, віддалену від сучасності, або ж удаються до езопівської мови. Кожен має можливість вибору щодо вибудови власної творчої біографії.

Василь Шкляр, якийсь час ступаючи в сліди Григора Тютюнника (це була його літературна «школа», і, до речі, дуже добра школа), дедалі помітніше виходив на свій самобутній шлях. «Ностальгія» – особливо показовий у цьому розумінні епізод у літературній біографії Василя Шкляра. Це – своєрідний прелюд у творчості прозаїка тютюнникової «школи» до нового Шкляра, який легко виходить за рамки цієї «школи» і знаходить нову стилістику. Його головний герой Микола Погорілий нагадує героя «Снігу», який подорослішав і опинився в нових часових реаліях. Так Шкляр мовби повернувся до себе після тривалої подорожі, в яку він вибирався за літературними студіями. (Принагідно скажемо, що в багатьох авторів виразно відчутна відсутність за ними таких подорожей-«шкіл» – у них немає ні стилю, ні художньої пластики, ім ніхто «не ставив руку». Хоча в основі мистецтва прози лежить віртуозне володіння ремеслом.)

«Ностальгія» – це туга під льодовиком стагнації за кращими часами. «Ностальгія» – це туга героя за повноцінним життям. «Ностальгія» – це один із діагнозів суспільству, в якому волею долі приречені існувати персонажі роману.

Читаючи пізніші твори Шкляра – «Ключ», «Кров кажана» («Нікуб»), «Елементал», – не можна не помітити їхньої генетичної спорідненості з «Ностальгією». У ній, хоч і в ембріональному вигляді, є чи не всі ідейні мотиви й стилістичні прийоми, з яких вирости ці романи. Тут і несподівані повороти сюжету (дефіцит української прози), і демонізація певних явищ та персонажів, і щоразу надзвичайно цікава життєва історія, покладена в основу кожного твору. Шкляр – на подив цікавий оповідач. У нас так багато прісних і нудних нарацій, автори яких мовби заповзялися спростувати визначення прози як мистецтва слова. І якщо вже зайшлося про слово, то тут і дивовижне лексичне багатство, і яскрава, справді індивідуальна стилістика. У «табелі про ранги» стилістів української прози Шкляр – одна з давно визнаних констант. Від його текстів отримуєш буквально фізичну насолоду.

Хоч часові координати «Ностальгії» від нас віддалені, та, перечитуючи роман сьогодні, знову допевнюєшся у дивовижному феномені: справжні тексти мають у собі ті таїну і магію, які дозволяють їм не старіти.

А ностальгія супроводжує в цьому світі кожне покоління. Ностальгія за тим, як повинно бути в житті, а не як є. Ностальгія як заперечення. Як погук справжності. І все це виразно вилунує зі Шкляревої ностальгії.

Михайло Слабошпицький,

лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка

Частина перша

1

Якоісь миті йому здалося, що будинок цей зовсім порожній, що в ньому немає живої душі, крім отої нещасної кицьки, яка без угаву кричить за стіною, – видно, господар виїхав з міста, а її, бідолаху, забув, покинув у поспіху напризволяще.

Микола почув той крик одразу, переступивши поріг своєї квартири і прислухаючись, чи вдома Софія, але на нього війнуло затхлою пусткою давно не провітрюваної оселі, перестояна тиша вкучала його, наче вата, і Микола завмер, коли крізь цю глухоту до нього пробився тонкий, щемливо-пронизливий голос:

– А-а-а... а-а-а...

Хто? Звідки?

Він спершу подумав, що десь у сусідів плаче дитина, а потім таки розібрав, що ні, то надривається кішка, і крик її, схожий на плач немовляти, зрушив у ньому тривогу, ще невиразну і кволу, але вже невідступну.

Усмішка, приготовлена для Софії, спала з лица, як невдало причеплена маска, він пройшов на кухню, виклав на стіл пакунки, виставив у холодильник пляшки і знову завважив, яке мертве повітря у їхній квартирі – наче ніхто тут не жив, не дихав, не торкався цієї перетлілої тиші. Щоправда, у спальні постіль була розібрана, на прим'ятій подушці лежала розгорнута книжка і косметичне безладдя на трюмо підказувало, що все гаразд, усе тут, як і раніше.

Зрештою він здогадався, що Софія і досі не відчиняє кватирок, незважаючи на вперті поради радіо й телебачення, хоч сама працює на тому ж таки телебаченні, сама ж і готує ті оптимістичні прогнози в ефір. Ось незабаром прийде і сокорітиме, як брала інтерв'ю в самого міністра і як той, сіромаха, приголомшений її вродою, шепнув не для преси, що скляночка доброго «Каберне» – це, звичайно, не порятунок від радіації, але й завадити не завадить.

Втім, спочатку Софія здивується, як це Микола опинився у Києві (не подзвонив, не попередив), заохкає, що лишив малого в селі на чужих людей, краще б узяв із собою, вона так скучає за Петрусем, за ними обома так сумує, що немає вже сил.

Софія справді розлучалася з ними тяжко, хоч їхали не за тридев'ять земель, та коли поїзд рушив, Микола побачив крізь вікно вагона, як по її щоках, мов горох, покотилися сльози, і стислося серце від жалю до Софії, що от він іде, а вона, жінка, лишається тут. Сама залишається. Виходило, наче Микола її обхитрив, хоч і в думці такого ніколи не мав, усе вирішила Софія.

Так склалося.

За день до того, як гримнув Чорнобиль, Микола прийшов додому пізно вночі, прийшов веселий, сказав:

– Все.

Софія сиділа на кухні в нічній сорочці, курила, не в затишку, а так, щоб показати, що вона хвилюється, жде, а він десь гуляє, однак не дорікнула Миколі й словом, навіть, здається, зраділа, що він у гуморі, підсів до неї погомоніти. Останнім часом у нього рідко з'являлось таке бажання, цілими вечорами просиджував у своїй кімнатині, щось там писав, мучився, а коли й виходив, то був, як хмара, мовчав, і те затяте мовчання Софія зносила тяжче, аніж скандал.

Він і сам страждав від нього не менше, знав, що це зводить між ними ще більшу стіну, але й у словах не знаходив ради: минув для них той золотий час, коли можна говорити про дощ і про сніг, про моди і фільми, про Аллу Пугачову й солом'яного бичка, можна говорити, зазираючи одне одному в очі, несусвітні дурниці і знаходити в тому неабияку втіху.

А тоді, пізно вночі, він прийшов веселий, сказав:

– Все!

– Що все? – спитала Софія.

– Я послав того самодура під три чорти.

– Шефа?

– Авжеж. Виказав усе, що про нього думав, і поклав на стіл заяву.

– Ти пішов з видавництва?

– Уявляєш, натрапляє він у рукописі на те місце, де герой купує цукерки «Пікова дама», викреслює навхрест, а мені погрожує доганою. Вгадай чому? – У Миколи був той вигляд, який Софія називала «равлик-павлик виставив ріжки».

– Гм... Дефіцитні цукерки?

– Я теж спершу подумав, що Лука Лукич засумнівався в реальності такого факту. Але річ не в тому.

– «Пікова дама»... Щось пов'язане з картами?

– Та ні, – тішивсь Микола. – Ніколи не вгадаєш, я сам довго не міг втрюпати, де тут крамола.

– То де ж?

– А в цукерках!

– Ну, звісно. – Софія знизала плечима: заgrimів з роботи і гопки скаче. Загадки загадує.

– Виявляється, «Пікова дама» з лікером. А це, каже Лука Лукич, алкогольна пропаганда. У той час, каже, коли весь наш народ бореться із зеленим змієм... Ну, тут уже я не стримався, послав його...

– А сам куди? На кондитерську фабрику? Чи на лікero-горілчаній?

– А нікуди! – сказав він, вловлюючи розчарування в її голосі. І повторив дразливо: – Ні-ку-ди!

Софія змовчала. Знала, що зачепи його зараз за живе, і Микола знову заб'ється у свою мушлю, набере в рот води – не достукаєшся, не догукаєшся.

– Знаєш, що я написав у заяві? «Прошу звільнити мене з роботи. Я стомився».

– Це схоже на тебе.

Софія хотіла було взяти нову сигарету, але тут його долоня лягла їй на руку: не треба; і цей лагідний, примирливий жест її насторожив. Вона подивилася йому в очі й побачила, що радості там ні грамини, його сірі очі були сиві й сумні, як осінні дими. Де й ділася дженджуристість – Микола притих, опустив плечі, але це була не та мовчазна похмурість, якою він одгороджувався від Софії, це був сум, відкритий для неї.

– Я справді стомився, – сказав він.

Софія мовчала, відчуючи, що це тільки початок розмови.

– Стомився так жити. Не сердься на мене, але думаю, що якийсь час нам треба побути нарізно. Спочити одне від одного.

- Ми й так спочиваємо вже давно.

- Ні, ти знаєш, про що я кажу.

- Що ти надумав? - обережно спитала вона.

- Я поїду.

- Куди?

- В село, - сказав він.

- Надовго?

- Не знаю. Може, на місяць, може, на два. Врешті-решт, я ще не був у відпустці.

- Ти можеш взяти малого. Хай побігає на природі.

- Я не до матері їду.

- Не розумію.

- Я оце був у Стаха. У нього є хата над річкою. Там ніхто не живе. Тітка померла, а хату переписала на Стаха. Це кілометрів за триста від Києва. Саме те, що мені зараз треба.

- Не розумію, чому тобі не поїхати до матері. Узав би малого, було б кому за вами доглянути.

- Ні, Соню, це надто близько. І потім... я не гуляти їду. Звичайно, можна і порибалити, Стах каже, що там розкішна риболовля, але справа не в цьому.

- А в чому? - спитала Софія, і в її голосі забряжчали прискіпливі нотки. - У тому, щоб далі від нас?

- Ні, - лагідно мовив Микола: було приємно, що її це не радує. - Мені треба сховатися десь у глухий кут. Хочу написати одну річ.

- Кіносценарій?

- Звідки ти знаєш? - Микола так здивувався, наче вона читала його думки. Однак усе було дуже просто.

- Ти викидаєш у сміття купи паперу. Я дещо читала.

- Он як. Я радий, що ти така уважна до мене, - сказав він. Це була правда.

- Навіть те, що ти рвеш, мені дуже подобається. Але боюся, що кіностудія тільки висотєє з тебе нерви. Сам знаєш, що то за фірма.

- Знаю. Можливо, так і буде, як ти кажеш. Проте воно мене мучить, Соню. Ти розумієш?

- Добре, якщо тільки це, - сказала Софія, викликаючи його на одвертість, але Микола вів далі:

- До того ж вони прийняли мою заявку.

- Найчастіше усе на цьому й кінчається.

- Так, але принаймні я отримаю чималий аванс, щоб кілька місяців не думати про шматок хліба. Я робитиму те, що хочу, зі спокійною совістю. Це головне.

- Спершу ти говорив про місяць-другий, а тепер про кілька?

- Не знаю, як воно вийде.

- Дивися, - сказала вона. - Діло твоє.

- Ти боїшся, що доведеться повертати аванс?

- Я не того боюся.

- Все буде добре, Соню.

- Чогось мені неспокійно, - мовила Софія. - Розкажи мені про свій сценарій.

- Тобі справді цікаво?

- Дуже. Про що він?

- Про що? Про дерева... траву... любов...

- Гарно, - сказала Софія. - Це дуже гарно: про дерева, траву і любов. А якою буде вона?

- Хто?

- Та жінка. Якщо є любов, то мусить бути і жінка, правда ж?

- Звичайно. Вона буде схожа на тебе, - чудно всміхнувся Микола. - Чорні очі, полунично-розкішні губи... Жаль, що не знайдеш такої гарної акторки.

- Жартуєш, - сказала Софія, не приховуючи задоволення. - А ти знаєш, який завтра день?

- Здається, п'ятниця.

- До чого тут п'ятниця? Я так і знала, що ти забудеш. Десять років, як ми з тобою зустрілися.

- Справді?

Він мав погану пам'ять на дати, і Софія завжди нагадувала йому про дні народження та маленькі ювілеї їхнього родинного життя. Одного разу, коли

Його допитував слідчий, перескакуючи з п'ятого на десяте, щоб заплутати і збити з пантелику, Микола не міг відповісти, коли він одружився. Сказав, що мусить подивитись у паспорт. Слідчий не витримав і зірвався на крик: «Перестаньте валять дурака!» Але то була правда: дня реєстрації шлюбу він не пам'ятав, як і не пам'ятав, якого числа зустрів Софію. Зате до найменших подробиць міг пригадати той день, той шовковий квітневий день...

Микола саме виписався з лікарні, де пролежав більше місяця, і коли вийшов надвір, перед очима попливли золоті кружала. Він аж осліп од весняного світла, сп'янів од тугого повітря і не пішов – поплив у сонячній повені. Не хотілось ховатися від цього раю в тролейбус, рушив пішки через Сирець, дарма що перехожі зглядались на нього, як на причинного, та й було чому дивуватись: надворі літнє тепло, а на Миколі кроляча шапка, пальтечко, давно не чишені чоботи, висохлі в лікарняній коморі, як постолі. Про таких чудопалів у Миколиному селі казали, що вони серед літа зривають зиму, тут, у місті, либонь, гадали, що в нього не всі вдома, та хай: Микола ліг у лікарню, коли мели березневі планети, а тепер на носі був травень, дерева ясніли молоденькою зеленню, і ранні сирецькі абрикоси стояли проти сонця у золотому цвіту.

Заворожений, він забув навіть перекинути через руку своє блаженке, ще студентське пальто, так і йшов, і дивився, дивився, вбирав у себе очима те листячко, той золотий цвіт і звабу жінок, які навесні, знявши із себе зимовий одяг, відкрившись, так гарнішають і хвилюють. То нічого, що зараз вони настрахано його обминають, у Миколи ще все попереду, вони ще почують про нього. І якщо хочете знати, то знамениті поети не ходять у фраках, ну хіба що вже потім, коли ім вручають Нобелівську премію і вони галантно цілують ручку шведській королеві, тоді можна, чого ж, а замолоду вони живуть на горищах і в комірчинах і, буває, зубами вирівнюють останню двокопійчану монетку, щоб подзвонити до своєї коханої. Це – епохальні поети. Хоча... Як там він колись писав?

Епохальні поети рано вмирають
І сумують за тюрмами і казармами,
Вони рідко оволодівають
Дівчатами незайманими.

В епохальних поетів своя релігія,
Хоча й не відділена від держави,
Епохальні поети – це справді реліквія,
На кожне їх слово – по два жандарми.

Епохальних поетів читають під ряднами,
Тоді як вожді здувають із пива піну,
Епохальним поетам дають відрядження
Будувати оселі в Сибіру.

Епохальні поети вільні й за ґратами,
Їх ніколи не кида в апатію,
Вони не продають єдиної матері
Задля великої хартії.

Епохальні поети не встряють у дебати,
Який плащ у повіі скоріш промокати,
Епохальних поетів з «ізмами» сватали,
Та в житті ж то були провокатори.

Епохальних поетів з життя викреслюють,
А вони ходять, як тільки смеркне,
Вони не отримують премій-векселів,
Епохальні поети – лауреати безсмертя.

Вірш цей, звичайно, не надрукували, сказали, що він ні до чого не кличе. Взагалі з того, що писав Микола, нічого не друкували. Останню свою добірку він носив до поважного журналу, де поезію вів такий же поважний і, як здавалось Миколі, хороший поет. То були вірші про рідне Миколине Полісся. Відомий поет, на диво, не попросив прийти через місяць, а прочитав добірку відразу. Це був делікатний і чемний чоловік, схожий на сільського вчителя. Він прочитав, зітхнув і сказав:

– Ви ще зовсім молода людина. Звідкіля у вас стільки смутку?

Микола знизав плечима. Таке він уже чув. І не знав, що відповісти, мовчки забирає свої вірші і йшов собі геть. Але цього поета він шанував і спробував пояснити:

– Слов'яни – люди сентиментальні...

Поет здивовано подивився на Миколу, злегенька всміхнувся.

– Я нічого не маю проти лірики, – сказав він. – Але ж на вашому Поліссі, крім лісів та озер, є багато прикмет сучасності. Зараз, наприклад, там зводиться гігант Чорнобильської атомної. Чому б вам і про це не написати?

– На атомній я не був, – стримано сказав Микола.

– Ви талановита людина, і, коли хочете, я організую вам відрядження на АЕС. Соціальне замовлення, так би мовити. Напишете поему, і ми їй дамо зелену вулицю.

Микола дивився на відомого поета і не міг зрозуміти: це він серйозно чи, може, розігрує? Той раптом затнувся, опустив очі.

– Вибачте, – сказав Микола, – віршів на замовлення я не пишу.

– Ну й даремно, – кинув поет. – Цього не цуралися навіть великі.

– Так, але вони писали не ради зеленої вулиці. І починали не з цього.

Поет підвівся, відійшов до вікна, закутив.

– Я вас розумію, – нарешті озвався він – Розумію... Даруйте. – І так, дивлячись у вікно й глибоко затягуючись димом, сказав: – Але ви заходьте. Напишете щось нове – і заносьте.

Микола більше не заходив. Ні до відомого поета, ні взагалі нікуди вже не носив своїх віршів, змирився, й писалося дедалі менше і тяжче, але часом його сповивав такий от сентиментально-біснуватий настрій, як тепер, коли він щойно вийшов з лікарні і йому, всіма забутому, уявлялося: стоїть він серед стотисячного стадіону і читає свої тихі вірші про рідне Полісся, про мавок та про тисячолітнього дідка, що живе у корінні старезних дерев, оберігаючи їх від напасти. І тоді в Миколиній душі прокидалися солодкий жаль і всепрощення, і хотілося всіх обійняти.

Захмелілий від весняного вітру, від волі (і слави!), він завернув до Бабиного яру й сів там на лаву, випадково чи ні, але якраз біля самотнього дівчати з книжкою в руках, звичайно ж, вродливого, звичайно ж, розумного, бо читало воно не Сіменона і не Семенова, а, леле, читало «Теорію літературознавства», знайому Миколі з університету. І лиш тепер він побачив, що ця дівчина також йому знайома, зустрічав її у коридорах того ж таки столичного університету, який торік мав щастя випустити у світ свого (знаменитого!) вихованця Миколу Погорілого, еге, того самого Погорілого, котрого тепер усяк впізнає на вулиці, на кого озираються всі жінки. Ось і ця відразу одірвалась від книжки, глянула скося й, налякана таким сусідством, мерщій відсунулась далі, аж повисла на краечку зеленої лави, поставленої тут не для знаменитих поетів, а для простих смертних. Впізнала, звичайно.

– Привіт, – скромно, без гонору привітався Микола.

Вона подивилась на нього, і дивний звук злетів з її повних, соковитих губ:

– О-о-ов...

Таки впізнала, спершу, мабуть, подумала, що підсів якийсь пришелепок у кролячій шапці, а тепер побачила, що ні, це він, живий Микола Погорілий, який, звичайно, не міг не помічати її раніше, хоч була вона курсом молодша і вони ніколи не перекинулись навіть словом. На «привіті» й скінчилась Миколина хоробрість, і під серце запливав знобливий холод, як завжди, коли він лишався наодинці з красивою дівчиною і не знав, про що говорити.

– Ти звідки такий? – спитала вона.

– Од гілляки відірвався.

– Я так і думала. Або відірвався од гілляки, або тільки-но вийшов на волю.

– Ти вгадала.

– А казали, що ти працюєш у музеї.

– Ти цікавилась мною?

– Та ні, просто одна моя подруга була закохана в тебе. Вуха мені продзижчала. Вона так зраділа, що ти лишився у Києві.

– Познайомиш?

– Обов'язково. А мені за це що?

- Підтягну тебе з теорії літературознавства. Професор Христич поставив мені «відмінно». Він і у вас прийматиме?

- У мене ні.

- Жаль, то золотий чоловік. То коли ти нас познайомиш?

- З професором? - Вона лукаво примружила свої чорні очі.

- Та ні, з подругою.

- Хочеш - зараз? Вона живе поруч.

- Може, я спершу перевдягнуся? - завагався Микола. - А то злякається і розлюбить.

- Не злякається, ти завжди таким був: розхристаний, вим'ятий, а на голові наче ворона гніздо змстила.

- Дякую.

- Прошу, - кивнула вона. - Але відкрию тобі одну таємницю: саме цим ти й привабив її. Терпіти не може прилизаних. Проте часто їй хотілося причепурити тебе, напрасувати, причесати. Чисто жіноче бажання.

- Чудні ви, - сказав Микола.

- То що - пішли? Шапку й пальто, щоб не лякати людей, можна сюди. - Вона дістала з сумочки целофановий мішечок, і незабаром Микола уже йшов легкий і весняний, тільки закосубілі руді чобітки ще тримали його при землі, щоб не знявся і не злетів у небо. Не від щастя - від страху.

- Як її звуть? - спитав Микола.

- Зараз дізнаєшся, потерпи.

Вони перетнули Дорогожицьку і зупинилися біля під'їзду червоного цегляного будинку.

- Ти почекай трохи, - сказала вона. - Тільки дивись не втечи.

- А може, її немає вдома? - з надією спитав Микола, роззираючись окіл, наче й справді прикидав, у який бік чкурнути, поки не пізно.

- Є, ми домовлялися разом піти на лекції. Постій хвилинку.

Вона зeszла в під'їзді, а Микола переминався з ноги на ногу, впевнений, що зараз дві щебетухи дивляться у вікно, показують на нього пальцями й регочуть. Нічого, хай порегочуть, потім ще будуть каятись.

Хвилинка, однак, тяглася вже півгодини, він зібрався іти, прихопивши целофанового мішечка за оману, але тут із темного під'їзду вийшла... Софі Лорен. У нього підігнулись коліна. Темні гарячі очі, полунично-розкішні

губи, а довга сукня облягала її, як шовковий вітер, що горнеться до кожного вигину тіла.

Вона підійшла до Миколи, впевнена і задоволена, ловила його тремтливий погляд. Він вражено зацікавився, упізнавши в цій жінці те бліде дівча, що привело його сюди, симпатичне дівча, може, й не таке бліде, як тепер здавалось Миколі, але диво косметики перетворило сіреньке каченя на прекрасну діву.

– Соня, – сказала вона.

Пізньої ночі вони заблукали в сирецьких ярах, хоч повен місяць світив їм дорогу, а потім переходили зовсім крихітну річечку, струмочок, вважаючи, і Соня, щоб не замочити плаття, підняла його, оголивши білі, як місячне сяйво, ноги, і тоді Микола поцілував її у великі, м'які губи, відчуваючи гірко-солодкий смак помади, і сам став тим шовковим вітром, що ні сорому йому, ні зупину, потім вони обоє злилися зі срібною річечкою і текли, текли десь у місячно-білу далину...

Це було десять років тому, але й тепер згадка про солодкі хвилини над місячним струмком хвилювала його дужче, ніж присутність Софії. Сидячи поруч із нею на кухні, Микола прислухався до того далекого дня, чув, як жебонить крихітна річечка (тепер її вже немає) і як шелестить гладеньке плаття, таке гладесеньке, що втікає з-під пальців.

– Навчесь вчора було, – сказала Софія. – Безсовісний, кинувся тоді на дівчинку.

– Це я кинувся? – здивувався Микола.

– А хто ж – я?

– Ти. – Він простяг руку, погладив її волосся, провів долонею по щоці. – Ти молодець, смілива дівчинка.

– Ти не скучив за мною?

– Скучив, ходімо. Завтра увечері я поїду.

– Ходімо, – сказала вона.

2

Микола подзвонив до Софії на роботу, але чемний чоловічий голос відповів, що вона вже пішла і сьогодні її не буде. Хай йому трясця, і думав же подзвонити з вокзалу, та й з кіностудії було ще не пізно, так ні – вирішив зробити сюрприз.

З віконечка студійної каси йому подали паку новеньких банкнот, і, не гаючи часу, Микола подався у місто, накупив гостинців, набрав «Каберне», а тоді мерщій перейняв таксі і помчав додому, наче Софія сиділа біля вікна і ждала його сюрпризу. Авжеж. Звідки їй знати, що сьогодні він приїде до Києва по аванс (сам тільки вчора дізнався по телефону, що вже нараховано), і чому вона має поспішати у цю порожню квартиру, де задихнутися можна або й очманіти від самоти та котячого крику за стіною.

– А-а-а... а-а-а...

Звичайно, Софія пішла в кіно, до театру чи ще десь, мало куди можна піти (все місто в афішах), а ти, якщо такий хитрий, сиди виглядай, прислухайся, коли клацне у дверях замок.

Микола прийняв ванну, перевдягнувся, передзвонив знайомим, аби розпитати, що тут діється в Києві, однак нічого нового й певного не почув, крім кількох анекдотів; люди жили, веселилися, метушилися в мізерних клопотах, ходили на роботу, і Микола, який тепер на роботу не ходив, мало кого цікавив. Він знав, що так буде, люди не люблять, коли ти ніде не служиш, і не за те, що ти вільний козак, а тому, що з тебе нічого взяти.

У Стаха телефон мовчав. Жаль, якщо вони не зустрінуться. Стах єдиний із його друзів, кого він справді хотів би зараз бачити, дещо розповісти, а дещо і поспитати, одне слово, мав чоловічу розмову до нього. Та й заспокоїв би приятеля, що хатина, переписана йому в спадок, на місці, живеться у ній як у Бога за пазухою.

Миколі сподобалось там відразу, ще тоді, коли Стах одвіз його у село, і хоч давно наслухався спокусливих оповідей про той маєток і побоювався розчарування, як воно здебільша й буває, проте побачене перевершило всі його сподівання.

Це, власне, було й не село, а такий собі хутірець, що тулився до річки, доволі широкої, бо кілометрів за десять відсіль її перегачувала районна електростанція, але тут було тихо і чисто. У такій благодатній місцині хутірець не розрісся в чимале село тільки тому, що з одного боку його підпирав сосновий ліс, а з другого річка, – ось така золота серединка.

Стахова хата була не нова, проте стояла ще міцно, хоча, оббита дощами й занедбана, просила хазяйських рук. Стахові руки до неї, звісно, не доходили, цей хазяїн, як тільки з'являвся, відразу кидався до вудок і біг на річку, до якої, слава Богу, можна докинути палицею.

І тоді, коли вони приїхали туди вдвох, Микола ще не встиг роздивитися, що й до чого, а Стах уже виносив з повіточки снасті, хапливо розмотував їх, заплутуючи жилку, щось рвав, зв'язував, гачки сипалися з його рук у бур'ян, яким буйно заросло подвір'я, з коробок розповзалися черв'яки, куплені в Києві на рибацькому базарі, опариш змішався з макухою, а Стах щось грундзаяв, ладнав, сичав, наколючись на гачок, не мав коли дістати ніжик і зубами перекушував жилку, покрикуючи на Миколу:

– Давай, старий, не мнися, вари принаду, роби-бігай, щоб я бачив, та швидше ж, бо ти тут зостанешся, а мені післязавтра їхати, май же ти совість, подивися, яка погодка стоїть, знаєш, як зараз бере? Потім тут

розкладешся, роздивишся, позамітаєш, покосиш, будеш собі князювати, а зараз не мамляйся, вари пшоно, та макухи туди побільше, макухи, – підганяв Стах і затискав грузило на волосіні зубами, наче общеньками.

Він був несамовитий у цьому ділі, фанат, але, що цікаво, з його фанатизму пуття було мало, більше виходило сміху, хоч сам Стах невдачі брав близько до серця, після них надовго затихав і тільки кусав свого правого вуса.

– Біжи до баби Марфи, – кричав він, – попроси конопляного насіння, у неї є.

– Якої баби? Хіба ж я знаю її?

– Оно хата, скажеш, що я просив, вона дасть.

– Та незручно мені.

– Чого там незручно? Знаєш, як на запах коноплі йде риба? О-о-о! Ми й бабі на юшку дамо, гайда! – І вже натягував на себе рибальську екіпіровку – зелену брезентову робу, гумові ботфорти та якийсь допотопний капелюх, що в ньому покійна Стахова тітонька, мабуть, підсипала квочку.

Нарешті вибрались до річки, повсідалися поруч на дерев'яному місточку, що підводив од берега до глибини.

– Це часом не ти зробив? – спитав Микола.

– Та де! Коли б то я встиг? Сергій змайстрував. – Казав, наче той Сергій був Миколиним сватом. – Він щороку новий тут вимощує. Навесні в льодохід крига ламає старого, от і доводиться робити все заново. Дерева у нас вистачає. Але ша! Як будемо бубоніти, то дідька лисого впіймаємо. Все, мовчок.

Він нажбурляв у воду пшоняної каші з макухою, і тремтячими від нетерплячки руками став розмотувати вудку, і, звичайно ж, загнав у штани гачка, посмикав, посмикав – не слухається, то Стах одірвав жилку і прив'язав нового, а того так і лишив у холоші.

– Не вилазиш – не треба, – сказав він гачкові і раптом верескнув: – Поклало, тягни!

Микола й сам бачив, як його поплавок плавно лягав на воду, підсік, вудлище пружно зігнулося. Підводив рибину до містка, а Стах уже вимахував підсакою, наче ловив у сачок метелика. Чималий підлящик, грамів чотириста, таки затріпотів у підсаці, але, дістаючи його, Стах звалив у воду відкриту коробку з черв'яками. Добре, що біля хати лишили ще одну, запаслися, то Стах збігав, приніс, та на цьому пригоди не скінчилися.

То він перекинув свою вудку навхрест через Миколину і так посплутував жилки, що сам чорт не заплутає, то забув закрити садок – і сріблястий фунтовий підлящик поплив собі пастися на глибину, та найкумедніша okazія сталась тоді, коли, замахуючись вудкою, як батогом, Стах і сам шубовснув у воду. Відсапуючись та відпльовуючись, він вибрався на берег, стояв мокрий

як хлющ, приголомшений і жалюгідний, а побачивши, що Миколу душить сміх, сказав ображено:

– Це ти мене піхорнув. Розігнав усю рибу. – І пішов до хати перевдягатися, чвакаючи важкими ботфортами.

Тільки завдяки тому, що річка ця справді була щедрою, вони вporожні не zostалися. Під вечір пригодувався карась, брав часто, як у ставку, і Стах сказав, що це однієї весни у ближніх селах попроривало ставки і вся риба з повинню пішла у річку. Карась попадався чималий, нагуляний, з ікрою – вистачило на юшку і їм, і бабі Марфі, яка віддячила горнятком козиного молока.

Увечері, коли сиділи на подвір'ї біля багаття і ласували карасями, зайшов Сергій. Це був здоровенний молодий чолов'яга з хижим носом і добрими, як у дитини, очима. У ньому чулися впевнена сила та стримана прихована міць, од якої дужі чоловіки стають повільними і вайлуватими – усе в них повагом, неквапом. Сергій і говорив повільно, так ніби викочував слова зі своїх широких грудей.

Від юшки відмовився, сказав, що на рибу вже не може дивитися, а чарку випив охоче – цідив її теж поважно, не кривлячись, наче мед.

– Надовго? – спитав у Стаха.

– В неділю іду. А Микола побуде довше, якщо нудьга не заїсть.

– Одпуск?

– Та ні, взяв роботу з собою. Писатиме.

– А-а-а.

– Ти наглядай тут за ним. Щоб не вкрали.

– Буде порядок. У нас тільки сіті один в одного крадуть. Споконвіку крадуть. Так повелося.

– У нього сіток нема. Вудки та спінінг.

– Маєте, хлопці, терпіння, – похвалив Сергій. – А я не можу ото стільки висидіти.

– А місток щороку майструеш.

– Я пошти? не ловлю з нього. Діло друге сіточка. Потрусив – і є. Тіки не думайте, що я на продаж ловлю. Не. Це он Горобець, ти його, Сташку, знаєш, той да, той тяга на базар. І в тебе потягне, якщо лежить шось не так. Горобця стережись.

– Ти не лякай Миколу, – засміявся Стах.

- А чого йому боятися? Тіки шо - зразу до мене. Ніхто не зачепить. Це всі знають. Колись Горобець украв був у мене путанку, то тепер десятому заказуватиме.

- Нам'яв боки? - спитав Стах.

- Не-е-е. Він старий чоловік, п'яничка, не з руки його бити.

- А що?

- Конфіскував у нього все браконьєрське імущество. Без суда і слідствія, - повільно всміхався Сергій. - І шо - підеш поскаржишся у міліцію? Дулі. Це все 'дно, шо конфіскувати самогонний апарат. Мовчи та диш. Ну, сіті він, ясно, дістав нові, але мене тепер обминає десятою дорогою.

Темніло. Червонішав жар у багатті і кидав ім на обличчя мідні відсвіти.

- Я шо хотів спитати у тебе, Сташку, - знов обіззався Сергій. - Чи не думаєш ти продавати хату?

- Чого це?

- Ну, ти ж тут не живеш. Її вже давно б миші розточили, якби покійна тітка Оляна не обклала цеглою. Ходили тут якісь чужі люди, напивували, чи не продає хто хати. Можна взяти грубі гроші. Це в таких селах хати тепер хоч дурно бери, а в нас ні, у нас коло лісу і річки дорого.

- Отож-бо й воно, - сказав Стах. - Я ще й сам переїду сюди на старість. Отоді заживемо.

- А зараз чого не хочеш? Звик до теплого нужника? Чи до вареної ковбаси?

- Дівчат тут мало, - всміхнувся у вуса Стах.

- А-а-а. Ну, то діло друге. А мені хватає моєї. Це вже досі біга шукає, поки я тут сидю. Ну, та хай побігає, на те вона й жінка. Гарячішою буде.

Про вовка помовка:

- Сергію-у-у! - покотився луною жіночий голос і спинивсь десь глибоко у сосні. І знов: - Сергійку-у-у-у!

- У-у-у... - верталось з лісу.

Чистий глибокий голос.

- О, вже «Сергійку», - сказав Сергій і підвівся. - Треба йти. Взавтра рано заступати на зміну. Я ж тепер механіком в автопарку. Так шо зайду аж у неділю.

- Може, на коня?

- Ні, моя цього не любить. Та й рано вставати. Хай потім, од нас не втече.

Сергій пішов, а вони довго мовчали й дивились на жар, що вже вичахав і сивів.

- Щасливий, - сказав Микола.

Стах не обзивався.

- Давно його знаєш? - Він глянув на товариша і примовк.

Стах відвернувся.

У хаті пахло мишами, порохом давно не білених стін і чимось горілим, мабуть, давно не трусили сажу і дух той сходив од печі. По кутках звисало старе, почорніле павутиння, а стіни були сухі, цвіль не торкнулася їх.

Нічого, думав Микола, залишуся сам, тоді все вимету, вишкребу, вимию і - за роботу. Сценарій він бачить до найменших подробиць, вже чує його у собі, залишилося тільки сісти й писати. Все буде добре.

Стах постелив йому на залізному скрипучому ліжку, сам пішов надвір покурити; щось його непокоїло, а що - Микола не став лізти в душу, захоче - розкаже сам. Цілий день був як живчик, а тут раптом зів'яв, опустив руки, і Микола знав, що краще його не чіпати.

Зрештою, всіх нас щось непокоїть, думав він, і навіть у такі блаженні хвилини, коли сидиш біля вечірнього багаття і вбираєш у себе його нерозгадану таїну, навіть тоді на денці душі прокидається тихий щем, озивається туга за цим ось вечором, який зараз відійде й не вернеться більше ніколи.

А що вже казати про те, що доймає тебе денно і нічно, хіба на часину попустить, щоб потім вернутися ще гостріше, тому навіть не шукаєш забуття, віддаєшся сповна гризоті, од якої не втечеш, як не втечеш від самого себе, ліпше вже звикнути, притертись до неї, наче так і треба, наче інакшим життя не буває, і мусиш миритися з тим, що є.

То пусте, що покинув службу, він знайде собі не гіршу, а якщо добре писатиметься, взагалі займатиметься тільки цим, слава Богу, настала одлига, повіяло свіжим вітром, щоправда, ще міцно сидять у своїх кріслах луки лукичі, так позросталися з тими кріслами, що доброго треба вітру, аби їх вимести. Правильно зробив, що сказав йому правду в очі і грюкнув дверима, за цим шкодувати не варто, навіть Софія сприйняла це спокійно, бо знає, що нема чого шкодувати за латкою, коли спікся кожух, - вони втратили набагато більше. Втратили не за раз, не одного дня, а губили по піщині, мабуть, усі ці десять років, тому й непомітно, що по піщині, і спробуй тепер знайти, зібрати розгублене.

То він сказав дурницю, що начебто їм треба спочити одне від одного; десь таке чув і читав, але це таки дурниця, бо якщо чоловікові й жінці хочеться відпочити одне від одного, то їхня карта бита. Разом губили - разом і мусять шукати, і в тому, що Софію стривожив його від'їзд, що вона не

хотіла цієї розлуки, Микола бачив ще один їхній шанс: втрачено багато, але ще не все.

Він прокинувся вдосвіта, тільки сіріло, і хотів було розбудити Стаха на вранішній кльов, але передумав: хтосна, коли той уклався спати, Микола сам перекидався з боку на бік до глибокої ночі, проте не чув, щоб Стах заходив до хати. Тепер він тихенько посапував у сусідній кімнаті, якимось дитячому згорнувшись калачиком, кругловиде вусате обличчя було невинно-спокійне, навіть ледь-ледь усміхнене, і Микола пожалів його будити, хоч знав, що Стах за це йому викаже.

Він випив прямо з горняти козиного молока і нишком вийшов надвір, шулячись од свіжої прохолоди, що пошпигувала його тоненькими голочками і зганяла оспалість.

У лісі прокидалося птаство, світліло бузкове небо, а над річкою, низько, при самій воді, котились клубки туману, і Микола подумав, що день буде вітряний, здійметься хвиля, тоді на поплавчанку не дуже половиш, і не завадить налаштувати спінінг. Втім, це не горить, встигне, а поки Стах додивляється смішні сни, можна оглянути його маєтності.

От кому вже тут воля, то це бур'янам, доведеться попросити в Сергія косу та поколошкати їх чи, ще краще, загнати сюди бабиних Марфиних кіз, ті підстрижуть і столочать все чисто. На городі також пустир, хоч би хто із сусідів посадив собі зайву грядочку – ні, тепер і в селах люд охолов до землі. Тим більше ґрунт тут піщаний, яловий, тільки й жене вгору віниччя та будяччя, зиску з нього ніякого, то й бабратися немає дурних.

А річка димить, димить, і чути, як хтось бухикає у тумані, видно, трусить сітку, щоб сьогодні ще встигнути на базар зі свіжою рибою, і на біса йому той піщаний городець, якщо рибка їсти не просить і сама йде у сіті, лиш встигай вибирати.

Тихо опускаються весла у вранішнє плесо – хлюп... хлюп... – над водою чути далеко.

Обрій над лісом натягується золотилом: от-от зійде сонце.

– Проспали! Усе на світі проспали! – вискочив з хати скуйовджений Стах і забігав подвір'ям, не знаючи, за що хапатися. – Совісті в тебе немає, мені завтра їхати, а ти розвісив вуха і пташечок слухаєш. Не міг розбудити? Вайло, тютя, соня, опудало! Ви подивіться на це горохове лякало, що стовбичить серед городу!

Стах на ходу натягував на себе рибальську екіпіровку, яка ще не зовсім висохла після його вчорашньої купелі й надыгалася туго, із рипом, особливо ботфорти. Нарешті притупнув ними, накинув на голову вогкий важкий капелюх, і якби до того капелюха та ще пір'ячко з квочки, яка висиджувала в ньому курчат, то зі Стаха був би викапаний д'Артаньян, котрий оце поспішає не на рибу, а в Париж – поспішає до королеви з діамантовими підвісками. Правда, шпага у нього з бамбука, зате ж яка довжелезна – кого хочеш дістане.

- Там у повітці є гумовий човен, - гукав Стах. - «Юрюзань», добра штука, але немає коли накачувати. Проспали, гайда.

Він жужмом хапав усе в оберемок - вудки, підсаку, садок, коробки з наживкою, торбинку з кашею, - і коли чимчикував через город, заплутуючись ботфортами у високому віниччі, то все те падало в нього з рук, Микола насилу встигав підбирати.

Тільки на березі Стах на хвилину охолов, кинув усе причандалля на траву, аж заторохкотіло, і, наступаючи на кінчик свого вудлища (хрусь!), ступив крок уперед і завмер, заморожений тихим плином туману - валки сивих волів брели за сонною течією.

- Вітер буде північний, - сказав Стах. - Це добре. За північного вітру тут найкраще клює.

Неподалік під вербами брязнув ланцюг. Якийсь чоловік у куфайці, зігнувшись, припинав до покрученого стовбура човна-плоскодонку.

- О, люди вже наловили, - буркнув Стах і відверто втупився у рибалку.

Той вдавав, що нікого не помічає, ще нижче схилив до замка іржаве від рудої щетини лице. Потім сховав у кишеню ключ, узяв з човна важенький мокрий мішок (з півпуда набрав) і, дивлячись собі під ноги (йому ні до кого діла немає), почваляв собі берегом, показуючи їм горбату спину.

- Горобець? - здогадався Микола.

- Він, стерво.

Стахів запал пригас. А коли побачив надломлений кінчик, то смачно вилаявся, сплюнув і, вкоротивши вудлище, уже без поспіху, знехотя почав перев'язувати волосінь.

- Є такі люди, - сказав він, - зустрінеш їх - і жди невдачі.

Справді, на тихому плесі їхні поплавці стриміли мертво, як забиті гвіздки, - хоч би тобі хвостом щось торкнуло, де там, ні хвоста, ні лусочки.

- Мабуть, упав тиск, - мовив Стах. - Щось у скронях шумить. Бач, ніде й не скинеться.

Він зозла жбурляв у воду балабухи каші з макухою, мастив олією пальці, пересував поплавець на жилці, міняючи глибину, - нічого.

Вже давно зішло сонце, але тепла не було - зривався холодний північний вітер. І коли сіверко увійшов у силу, коли він погнав високу хвилю і думка була вже змотуватися, несподівано почався жадібний кльов. Хвиля накривала поплавці, підкидала їх, як смітину, однак таку погоду карась любив і хапав наживку майже на льоту, ще до того, як вона опуститься на дно.

– А я тобі що казав? – ожив Стах, вкидаючи до садка пузатого карася-метиса. – За північного вітру тут завжди отак, тільки встигай тягати. Бач, бач!

– Так що нічо' не проспали, даремно ти сердився.

Їм стало весело, легко, і вони говорили, сміялися, навіть кричали, бо вітер шумів у вухах, та риба ловилася і ловилась, не лякаючись того крику, і вони хвалили цю невідь-як збережену річку, підхвалювали один одного за спритність, кмітливість, а найбільшу хвалу співали цьому північному дужому вітрові, реготалися, коли він зірвав зі Стаха капелюха й пошпуривав у воду (на щастя, прибився до берега), просили його не втихати, бо ще не знали, що треба цей вітер проклясти, цей вітер уже розносив по світі страшну біду, він дув із Чорнобиля, який гримнув ще до того, як вони поїхали з Києва, але ж ніхто нічого не знав, ніхто нічирк.

І навіть у неділю, коли зайшов Сергій і сказав, так, між іншим, що хлопці-шофери з київського рейсу чули, начебто сталась якась аварія на Чорнобильській атомній станції, навіть тоді і Микола, і Стах пропустили те поміж вух: що зробиш, день у день трапляються десь аварії, без цього теж не обходиться.

Стареньке запорошене радівце у Миколиній хаті шкабарчало Хазановим і Жванецьким, хрипіло Висоцьким, нагадувало про широку гласність, і якби сталося щось страшне, то, певна річ, припинило б зубоскальство та співи й сказало б, що так і так, біда, людоньки добрі, велика біда, і давайте у першу чергу рятувати діток, вони ж не винні, що старі пеньки довели до цього, рятуймо їх, відклавши усе на світі, і не тільки тому, що вони не винні, навіть не розуміють, що сталося, а тому, що це – наше майбутнє, це наш народ.

Просякнутий пилюгою Стахів «брехунець» про це мовчав, світ сміявся, співав, викрикував гучні слова, і Микола зі Стахом також сміялися, співали, проголошували тости за річку, за вдалу риболовлю і за північний вітер зокрема.

Потім Сергій мотоциклом відвозив Стаха на вечірній поїзд, і Микола теж вмотивувався у люльку («Я тебе проведу, старенький»), і на темному пероні районного полустанка вони також сміялись, дуріли, на прощання буцалися лобами, як молоденькі бички, що бралися в ріжки, і Стах насилу встиг скочити в поїзд, стрибнув уже на ходу і визирив із-за плеча сердитої провідниці, а Микола махав йому важким допотопним капелюхом, який чомусь опинився на його голові, і кричав: «Попутного вітру тобі! Північного!» – хоч попутний вітер мав би віяти з півдня, поїзд ішов звідти.

Коли Стаха забрала далина, Миколі ураз зробилося сумно, самотньо, маркітно, він попросив Сергія відвезти його в містечко на пошту: вирішив подзвонити Софії.

Автоматичного зв'язку з Києвом не було, довелося з півгодини почекати, поки телефоністка попросила його в кабінку, Микола зайшов, узяв трубку і не встиг ще сказати два слова, як Софія його перебила й загукала таким голосом, аж Миколу обсіпав мороз: що сталося? Йому відлягло, коли дізнався, що малий здоровий, усі живі й здорові, а лихо в якомусь реакторі

(слово, правда, погрозливе), який здумав бабахнути зовсім невчасно. Софія, мабуть, панікує, про небезпеку «мирного атома» Микола ніколи не чув, ходили плітки, що може прорвати Київське море й тоді всім капець, це правда, а про реактор навіть чуток не було. Щось тут не те, панікує Софія, дивується, в який він лях заховався, що нічого не знає і досі не виїхав додому. А може, вона хитрує, може, навмисне перебільшує, аби він вернувся? Ні, це вже було б чорті-й-що. Треба їхати. Через день-другий ліквідують аварію, і він повернеться сюди знов.

- Сьогодні поїзд уже пішов, - сказав Микола. - Виїду завтра.

Київський залізничний вокзал його приголомшив. Небачені натовпи на пероні, тіснява біля кас, у проходах, шум-гам, крик, плач - бо діти. Скрізь діти, діти, діти.

Серце Миколіне стислось: Петрусь.

У всіх на вустах одне слово - радіація. Промовляють його тривожно, промовляють жартома, і скептично, й байдуже, і з переляком - у кого які нерви. Але частіше з іронією: каміння ж з неба не падає.

На зупинці таксі також стовпотворіння. Цих людей не збагнеш. Те з Києва, а те в Київ. Якийсь вертеп. Гра.

Два мужички у черзі зовсім щасливі:

- Тепер магазини завалять горілкою. Кажуть, радіацію як рукою знімає. У Чорнобилі навіть шоферам і міліції видають спиртяку. Хоч залийся.

- Я зразу казав, що з цим сухим законом у них ні хрена не вийде. Не рошчитали, хе-хе-хе. Пшик.

- Точно, що пшик, - раденько підтакнув другий.

Таксист Миколі трапився взагалі навіжений. Це був гладкий черевань з великим масним лицем і орденськими планками на голубій форменій сорочці.

- Козлы! - кричав він цілу дорогу. - Кто же так делает, сволочи? Невозможно достать билет. Да остановите вы все поезда, остановите самолеты, разверните всех в другую сторону и посадите детей. Женщин и детей. Все санатории им! Все дома отдыха и курорты! Нас, ветеранов, к чертям собачьим, потерпим, пока все выяснится. Всех, всех к чертям, есть только женщины и дети. Сначала вывезти их, а потом уже решать, что и как, чем это пахнет. А они воют с алкоголиками. Да клал я большую кучу на тех алкоголиков, сейчас не время думать о них! Наша задача... - Стікаючи потом, він говорив з таким затято-значущим виразом на обличчі, наче крутив не бублика «Волги», а кермо всієї держави.

Микола лишив йому тридцять копійок «на чай». За красномовство та нещадність до власних нервів.

Софія була вдома, відпросилася з роботи і малого теж у садок не відводила, Петрусь кинувсь йому на шию: «Тато! Тато приїхав!» – а Микола, притискаючи Петруся до грудей, так і застиг з круглими очима: у хаті був погромний розгардіяш. Шафа навстіж, шухляди висунуті, на дивані розкиданий одяг, білизна, усе догори дном, а на підлозі величезний чемодан і в ньому дивовижна мішанина: сукні, шуба, гречана крупа, кросівки, чобітки, ліфчик, баночка меду, млинок для кави, іграшкова машинка... Тільки жіноча логіка могла це змішати до купи, і з чисто жіночою логікою Софія пояснила:

– Здуріти можна: то говорили, що евакуюватимуть увесь Київ, і я вже зібралася в дорогу, тебе виглядаю, а це подзвонила з роботи Ліда і каже, що реактора погасили, чи піском закидали, чи роботи там щось зробили, ну, не знаю, але начебто все гаразд.

– Що каже радіо, преса? – спитав Микола, розуміючи безглуздя цих слів: сам працював у газетах, знає, що вони можуть сказати.

Софія щось говорила про радіаційний фон, про те, що не можна відчиняти балкон і вікна, про стронцій, академіка Веліхова, про те, що треба капати йод у молоко, але молока пити не можна, уже ходять по руках рецепти, що їсти, а що ні, – одне слово, розповідь її нагадувала оту валізу, де змішалася гречана крупа з ліфчиками, і годі було второпати щось до пуття.

Але, що цікаво, справа була не в жіночій логіці, Микола передзвонив до хлопців у видавництво, розмовляв з багатьма знайомими, серед яких були вчені мужі – фізики, лікарі, біологи, – і жоден із них до ладу нічого не пояснив, навпаки, суперечили один одному і ще більше збили його з пантелику. Фізик казав дати малому йод, а лікар – ні в якому разі, біолог радив не відчиняти квартирки, а журналіст пораяв сидати на балконі за плящиною «Каберне» (щодо червоного сухого, то тут усі сходилися на одній думці – вражаюча однотайність). Усе це обростало новими версіями й побрехеньками, до очамріння, і найрозумнішим було б затулити вуха й нікого не слухати, щоб не здуріти, як каже Софія, але ж так хотілося вилущити з тої шкаралущі хоч крихітку правди.

І вже зовсім бісило те, що «жіноча логіка» взяла гору і в офіційних діях: було рішення вивозити школярів у літні табори, чимдалі від зони нещастя (де межа тій зоні?), а тим часом дітлашки в дитсадочках пересипалися пісочком і збирали кульбаби, за що їм добрі дяді як компенсацію привозили молоко аж із Полтавщини.

Що більше слухав Микола розумних та компетентних людей (голова від того розпухла), то все твердіше ставав на думці, що наймудрішу річ він почув від отого таксиста, якого мав тоді трохи не за божевільного: ну їх усіх до біса, спершу треба вивезти малого, а потім розбиратися, що й до чого. Третій день сушить мізки плітками замість того, щоб відправити Софію з Петрусем десь далі від цієї халепи. Бабота.

Софія ж, навпаки, відколи приїхав Микола, якось ураз заспокоїлася, зібраний у дорогу скарб розіклала назад на полицки і наступного дня вже пішла на роботу, а коли ввечері він запропонував їй негайно взяти відпустку і десь поїхати з Петрусем, спитала здивовано:

– Куди ж нам їхати? Добре тим, у кого родичі далеко живуть, а твої ж до зони ще ближче.

– Щось придумаємо. Може, дістанем кудись путівку чи й до знайомихдесь можна попроситися. Врешті-решт, неважко зняти кімнату в Криму. Хочеш до моря?

Софія знизала плечима.

– Я теж з вами поїду, – сказав Микола. – Влаштуємося, і повернуся до Києва, доведеться пошукати служби. Цей Чорнобиль висотає з нас усе до копійки. Я піду на роботу, а ти зможеш там жити з малим до снігу.

– А як же твій сценарій?

– Вдома писатиму. Та й не це тепер головне. – Софіїне вагання виводило його з рівноваги – навіть не вагання, а якась загальмована байдужість.

Корінна киянка, вона уявити собі не могла, як це люди живуть у Донецьку, Черкасах чи, не доведи Господи, в якихось Кобеляках, не кажучи вже про село. Коли вони їздили відпочивати, Софія навіть на морі, яким мало не марила всю зиму, на другому тижні починала нудьгувати і в думках була вже у Києві – розповідала подружкам, як чудесно провела відпустку, яке цього літа ласкаве сонце в Криму, демонструвала їм свою лимонно-ніжну смагу і супермодний купальник (упасти можна), який приховував тільки животик. І взагалі життєвські втіхи радували Софію не самі по собі, а найперше тим, що про них можна потім комусь розповідати і в думках та уяві бачити їх ще знадливішими.

Зрештою, це стосувалось не тільки його дружини, а, мабуть, усіх жінок, у кожному разі тих, що приходили до Софії і, зачинившись на кухні, ахкали там та сплескували у долоні: «Та ні! Та ти що? Та невже? Ой, держіть мене, упаду!» Підійди до них такої хвилини й скажи, що прилетіли марсіани, сіли якраз біля будинку, подружечки нетерпеливо замахують руками й вигукнуть в один голос: «Та підожди ти зі своїми марсіанами!»

Софії не хотілося їхати, Микола це розумів і по-своєму співчував їй, проте дратувало, що вона з ним не щира. Софіїна співробітниця Ліда, настільки у всьому відверта, що Микола червонів, коли вона сповідалась у своїх інтимних гріхах, та прямо заявила: «Краще рік прожити у Києві, аніж сто літ у Владивостоці». Хоч запитай її, чим же воно краще, щоб аж так – один до ста, ніколи не скаже, ніби це щось набагато інтимніше за ті Лідині смакування, від яких у Миколи в'яли вуха.

– Може, в дитячий санаторій його прилаштуєш? – сказала Софія.

– Туберкульозний? Чи дебільний? – не стримався він.

– Ну чому... Ти ж маєш друзів в Одесі.

– Я хочу, щоб і ти виїхала.

– За мене не бійся, не пропаду. З нашої редакції якраз дременує один чоловічок, і мені обіцяють підвищення.

- Поздоровляю.

- Не сердься, - сказала вона. - Я хочу, щоб усім нам було добре. Я - це не ти. Якщо піду з телебачення, то потім більше туди не потраплю. А бути всього-на-всього тільки жінкою, навіть жінкою видатного кіносценариста, - всміхнулася Софія, - я не хочу.

- Ну що ж, дерзай, - холодно мовив він.

- От ти знову сердишся. Думаєш, я іронізую. А я вірю у твою зірку, вірю, що всі журнали ще проситимуть вірші, які лежать у тебе в шухлядах. О, слухай, зовсім забула... Двічі дзвонив Говік з Єревана.

- Говік? Що казав?

- Просив, щоб ти завіз до них Петруся. Але я його так далеко не відпущу. До Одеси можна щотижня навідуватись, а туди? Ні, я цього не переживу. Так і сказала йому.

- А він?

- Образився. Каже, що приїде і сам забере малого. А якщо не дамо, то вкраде його.

- Говік такий, - сказав Микола. - Може, справді поїхати у Вірменію? То ж моя друга батьківщина.

- Не треба. У такий світ... Я собі місця тоді не знайду. Послухай мене, добре?

Вона подивилася Миколі в очі довгим гарячим поглядом, у якому, крім довіри і згоди, була ще й вина. Можливо, так йому тільки здавалось, надто помисливим став однедавна, треба простіше дивитись на речі. Кажуть, спільна біда єднає і ворогів, але в усьому є свої винятки, трапляється, мабуть, і навпаки, роз'єднує близьких, хоч завжди сподіваєшся тільки на краще.

- Добре, - сказав Микола. - Хай буде по-твоєму.

П'ятого травня він з Петрусем виїхав до Одеси.

- Все зробимо, не переживай, - гув низьким басом Іван Квашеїда, колишній Миколин однокурсник, а тепер редактор обласної газети. - Це тобі Адеса, для нас усе це формальності.

Квашеїда відкинувся на спинку свого робочого крісла, й одне його око дивилося на клавіші селектора, а друге на Миколу. Він був задоволений, що Погорілий бачить його у цьому кріслі, у цьому просторому кабінеті, за цим величезним двотумбовим столом із селектором - ознакою немаленької влади. Вони ніколи не дружили, однак і не ворогували, а зо два місяці тому зустрілися у видавництві, де працював Микола і куди Квашеїда завозив

збірку своїх нарисів, зустрілися, любенько поговорили, і Квашеїда просив, щоб, незалежно від долі його рукопису, Микола приїжджав до Одеси, а там уже не пошкодує.

Квашеїда справді зрадив, коли Микола подзвонив, що хоче приїхати, навіть послав на вокзал свого шофера, щоб зустрів столичного гостя, і Микола грішним ділом подумав, що Квашеїда ще не знає, що він пішов з видавництва, того так забігав: «За санаторій домовлено, номер у готелі заброньовано, поживи якийсь тиждень, провідуватимеш малого, поки звикне, а тим часом організуємо тобі рибалку, шашличок і так далі, для нас усе це формальності. Це тобі, друже, Адеса, не пропадеш». Про свій рукопис – ні слова, і Микола присоромив себе, що так подумав про Квашеїду, Іван з дорогою душею доводив, що друзі пізнаються в біді, а не в меркантильному «ти – мені, я – тобі». Він спритно, як піаніст-віртуоз, натискав на клавіші селектора, щоб швидше покінчити з усіма «формальностями», й одним оком підбадьорливо дивився на Миколу, а той, силкуючись показати своє ненав'язливе, недогідливе захоплення владою Квашеїди, знічено вибачався:

– Пробач, що завдав тобі стільки клопоту.

І поглядав на принішклого Петруся, який відчував, що всі ці розмови стосуються в першу чергу його, але не знав, чим воно все закінчиться, і тому сидів тихенький і насторожений.

– Перестань, які там клопоти, – обривав його Квашеїда. – Треба – то треба. Ми он за півтисячі кілометрів, та й то в горлі дере, – показував на свій випнутий борлачок-колінце. – Віриш, вранці голюся і чую, як лезо до щитовидки прилипає, наче магнітом його притягує. Ну, це таке, давай ближче до діла. Зараз мій шофер завезе тебе в готель, потім у курортно-санаторне управління, там заповниш папірці, ну, формальності всякі, і звідти прямо в санаторій. Я б сам поїхав з тобою, але треба в друкарню. Нічого, десь о п'ятій зайду в готель, повечереємо.

– І хлопців запроси, – нагадав Микола. – Ну, з управління, ще там кого, сам знаєш. Щоб по-людськи було.

Квашеїда слів на вітер не кидав, усе справді виявилось чистою формальністю, і Миколу скрізь приймали як столичного ревизора, правда, стало якось не по собі, коли в санаторній картці довелося написати, що в Петруся погано з очима: так і наврочити можна, – забобонно подумав Микола. Наче б і мусив радіти, що все так добре виходить, а ні, якийсь туман збирався йому у грудях.

Санаторій був у гарному місці – затишний куточок майже у центрі Одеси: тихо, просторо, зелено, а внизу, там, за крутосхилом, синя морська далина.

Він з Петрусем за руку йшов до адміністративного корпусу гравіевою доріжкою, дивувався тиші, наче це був не дитячий санаторій, а притулок для пристарілих – ніде ні малюка, ні дитячого писку, потім здогадався, що зараз, мабуть, тиха година, всі сплять, і раптом відчув, як Петрусєва ручка дужче і дужче стискає його руку, ось уп'ється, що не відірвеш, і серце Миколине теж стискалося і стискалось. Йому було б легше, аби він малого справді привіз сюди на лікування, а так не полишало якесь відчуття скореності, печаль гнаного блукальця – на своїй землі, але проклятого

блукальця, і печаль ця у ньому росла й гострішала, передавалася, мабуть, і Петрусеві, бо чого ж його пальчики так вп'ялися йому в руку.

Літня лікарка з широким, пласким і добрим обличчям оглядала малого з ніг до голови, придивлялася до білків у очах, просила показати язика і тим часом лагідно розпитувала, як його звуть, скільки років, і, коли Петрусь відповів, вигукнула з овечим задоволенням у голосі:

– О-о-о, да он у вас хохленок! Вы шо, со Львова? – спитала зовсім дурне, бо в карточці було ясно написано, звідки дитина родом.

– Ні, ми з Києва, – сказав Микола.

– А, понятно, понятно, – покивала вона головою, і її широке лице посмутніло, проте в голосі ще бриніло веселе здивування: – Ти смотри, из Києва, а какой щырый.

Вона почала ськати Петрусевого чубчика, приглядаючись до кожної волосинки, і Микола отетерів:

– Ви думаете, у нього воші?

– Не сердитесь, – сказала вона. – Всякое бывает. Я делаю то, шо мне положено.

Зайшла няня, і лікарка звернулась до неї:

– Авдотья Свиридовна, ведите этого симпатичного мальчика, да поласковой с ним. Он не знает по-русски, смотрите, чтоб детки его не обижали.

– Він знає російську, – сказав Микола.

Лікарка аж рота відкрила, коли він узяв малого за руку й промовив голосно:

– Арі гинанг, балік-джан[1 – Ходімо, синку (вірм.)].

Слов'янська чи, може, й світова печаль щеміла у кожній жилочці.

Уже в іншій кімнаті він тремтячими руками відкривав сумку, діставав звідти підмінний Петрусевий одяг – маечки, трусики, гольфики, сорочечки, – і на кожній одежині червоніло слово, вишите Софією: «Погорілий», «Погорілий», «Погорілий»...

– Тепер ти, синку, житимеш у цьому садочку, – сказав він і всміхнувся Петрусеві. – Увечері я прийду до тебе.

– А от цього робити не треба, – тихо сказала йому Явдоха Свиридівна. – Ви ж дитині зробите гірше. Вони тут швидко звикають, а коли приходять батьки, починають плакати. Не треба травмувати. Я його зараз забавлю, а ви йдіть собі нищечком.

У готельному номері стояв сивий чад, приходили і приходили якісь люди, кожен із пляшкою (одеські погрібки позачиняли, і найпідходящим місцем для того, щоб розговорітися, був готель), знайомилися, випивали по чарці і

починали говорити про роботу (спершу про роботу!), вирішували тут якісь свої службові проблеми.

– Ти вибачай, – дихав в обличчя Миколі розчервонілий і ще добріший од випитого Іван Квашеїда. – Вибачай, що стільки народу, але кожен із них тобі знадобиться. Це тобі Адеса, без друзів тут ні кроку не ступиш, а з друзями – все формальності. Он той, в окулярах, знаєш хто? О-о-о! Ну, давай ще по одній, не журись, не пропаде твій Петрусь. Я! Я особисто його провідуватиму.

Закусивши копченим палтусом, принесеним, здається, отим, в окулярах, і витираючи руки клаптем газети, Квашеїда спитав ніби між іншим:

– Мій рукопис уже рецензували?

Все-таки спитав, не витримав.

– Я пішов з видавництва, – сказав Микола.

– Пішо-о-о-ов?

– Так, назовсім.

Миколі здалося, що зараз Квашеїда також встане й піде, але він знову був несправедливий до нього. Квашеїда помовчав, стримуючи гикавку, потім спитав:

– І де ж ти тепер?

– На творчій роботі.

– Ну й молодець! – похвалив він. – Я б сам залюбки на все плюнув, та не виходить... Ні, ти не думай...

– Я нічого не думаю, – сказав Микола. – Я знав, що ти й так усе для мене зробиш.

– А чого ж. Скільки хоч тут живи. А ні, давай до мене на дачу. Дешевше обійдеться. І до малого близенько, будеш провідувати. Я знаю, що це таке – одна дитина. У мене теж одне, донька, пальчика врізало, а серце кров'ю обливається. Ми з нею шовечора у жмурки граємося. То це вона знайде мене, регоче, потім і каже: «А тепер я буду шукатися!» От які вони, «шукатися», – сміявся Квашеїда.

Квашеїда сміявся, хтось виголошував тост, але його ніхто не слухав, усі говорили разом, і кожен чув лише себе, обличчя розпливалися в сивому чаді, а в Миколи у грудях знов збирався туман, і маленька гаряча ручка стискала й стискала його руку...

Він вийшов у ванну, вмився і непомітно вислизнув з кімнати. Біля під'їзду стояла Квашеїдина службова «Волга», шофер сидів за кермом і читав книжку.

– Підкинь мене до санаторію, – попросив Микола.

Саме була вечерея, дітлашки сиділи у відкритій літній ідальні під брезентовим тентом, і Микола здалеку помітив білу Петрусову голівку, схилену над тарілкою. Він став за голим стовбуром платана і чекав. Малий щось ніби відчув, озирнувся, глянув на платан і нічого не побачив.

Коли, повечерявши, дітвора висипала на подвір'я, Микола вийшов з-за дерева, і Петрусь побачив його відразу, кинувся назустріч:

– Тату! Та!

– Ну, що ти робив тут сьогодні?

– Малював, – сказав Петрусь. – Ти казав, що жив у лісі коло річки, і я хотів намалювати тебе там. Але ж у лісі дуже-дуже багато дерев, і вони не поміщаються на моєму малюнку. – Петрусь опустив голову, потім звів на Миколу сумні очі. – Забери мене звідси. Не кидай мене.

І від того, що він не плакав, не вередував, а вимовив це з дорослою приреченістю в голосі, вимовив без надії, Миколі перехопило подих. Узяв малого на руки, притиснув до себе, сказав:

– Не покину, синку. Я тебе не покину ніколи.

Квашеїда довго не міг второпати, що сталося, розводив руками, допитувався, чи не образив хто їх, але Микола його заспокоїв, спасибі, усе чудово, тільки, будь ласка, дістань бодай один квиток на поїзд, і назвав таку станцію, про яку Іван Квашеїда ніколи не чув, однак пообіцяв не вагаючись:

– Квиток – коли завгодно, це для нас формальності.

Сьомого травня Микола з Петрусем зійшов з поїзда на тому полустаночку, з якого ще кілька днів тому сам вирушав на Київ.

3

Софії не було, мовчав телефон у Стаха, ніхто не дзвонив до Миколи, і тільки за стіною після передиху знов надрилася кішка: а-а-а, – знобливо і моторошно, хоч бери та виламує сусідові двері або викликає міліцію, чи пожежників, чи кого там іще.

Щоб заглушити той крик, Микола увімкнув телевізор, думав подивитися програму «Час», але й перед телевізором довго не всидів, ніде не міг загірті собі місця і знову, як припутень, тинявся з кутка в куток, блукав очима по знайомих речах, наче щось шукав і ніяк не знаходив.

Узяв на ліжку розгорнуту книжку, покрутив у руках, пробіг очима кілька рядків, ніби в них міг натрапити на якусь розгадку, і поклав назад, мимоволі завваживши, що кладе її точнісінько на те саме місце, і

соромлячись цього. Химера якась – усе тут йому до дрібнички знайоме, відколи поїхав, ніщо не змінилося, а таке відчуття, мовби зайшов у чужу квартиру, боїться до всього торкнутись.

Годі! Підійшов до вікна, відчинив кватирку, прислухаючись до шуму вулиці, однак і там було безлюдно і порожньо, дарма що стояв ласкавий червневий вечір.

Що це?.. Нагорі у сусідів захрипіла музика, потім ритмічно затупало в стелю – танцюють, чи що? Нехай танцюють, хоч видно, що будинок цей ще не вимер, люди тут є, живуть, веселяться, зійшлися до гурту, як у кращі часи, а йому, либонь, доведеться вечеряти самому. Добре, що забіг до комісійного, не хотів стояти по чергах у гастрономі, поспішав, а головне ж – розбагатів, пачка новеньких банкнот муляла кишеню, і він запасся харчами у комісійному: як ласувать, так ласувать, казав той, бий, жінко, ціле яйце в борщ. Хліб у целофановій торбинці, правда, узявся цвіллю (Софія взагалі хліба майже не їсть, щоб не повніти), але нічого, є шинка, овеча бринза – під червоне сухе кращого не придумаєш. А прийде Софія, то ще й наварить вареників, вона це вміє, навчилася, не те що колись, – вони й досі сміються, згадуючи ті вареники.

Це було ще до їхнього одруження, Софія вперше покликала Миколу до себе додому, щоб познайомити з батьком (вони жили вдвох), і під ту врочисту подію спитала зарані, що б таке приготувати на обід, аби Микола переконався, що його майбутня жіночка розуміється не лише на любовошах та на теорії літературознавства (тут вона дістала «відмінно», хоч іспит приймав не професор Христич, яким так захоплювався Микола), його любій жіночці і на кухні немає ціни, так що кажи, не соромся, все буде, як у ліпших ресторанах Парижа.

Тоді Микола й попросив наварити вареників з картоплею, але не таких ото мізерних пельменчиків, як ліплять манірні міські господарочки, а справжніх селянських вареників, завбільшки з кулак, та ще й з вишкварками, одне слово, таких, що не знайдеш ані в Парижі, ні в Лондоні, а тепер уже, на жаль, і в Полтаві.

– Добре, Микольцю, добре, лебедику, ти ж тільки приходить, не запізнюйся, – припрошувала його Софія, як лисичка журавля. – Я для тебе, як для себе.

Підстрижений, напахчений перукарським «Шипром», з букетом жоржин у затерплій руці, Микола в призначений час подзвонив у двері і, коли вони відчинилися, аж заточився: він що – переплутав квартиру?

На порозі стояв професор Христич. Веселий, усміхнений, домашній, він був не такий, яким Микола бачив його в університеті, бачив не часто, кілька разів, але впізнав би де і коли завгодно цього незвичайного чоловіка.

Він і екзамен приймав незвичайно, тим і запам'ятався дужче за інших, дарма що Микола ніколи не слухав його лекцій, тільки чув, що ходили на них навіть студенти інших факультетів. З цього й почалася тоді розмова.

– Щось я, голубе, наче вперше вас бачу, – сказав професор Христич, коли Микола підготувався до відповіді і сів навпроти нього.

- Я навчався в Єревані. Тому не відвідував ваших лекцій.
- А, за обміном студентів? Вивчаєте там вірменську? - здогадався професор Христич, і погляд його пом'якшав.
- Так, там складаю іспити з вірменських предметів, а в нас із українських.
- Цікаво, цікаво... - Він розгорнув Миколину залікову книжку. - Ну, і як успіхи?
- Нічого.
- Розмовляти навчилися?
- Начебто.
- А зможете мені відповідати вірменською? - раптом спитав професор Христич, і хитрі іскорки зблиснули в його очах.
- Ви знаєте мову? - здивувався Микола.
- Вашу відповідь я зрозумію.
- Що ж, тоді спробую.
- Скажіть, будь ласка. - Професор Христич, несподівано збуджений, підвівся і заходив по аудиторії. - Якби вам довелося укладати антологію українського оповідання для вірменського читача, на кому б ви зупинили свій вибір? З радянського періоду.

Микола замислився, потім почав називати імена й не стримався від усмішки: така відповідь, певна річ, зрозуміла всіма мовами. Але професор Христич слухав його серйозно, схвально кивав головою, особливо тоді, коли Микола все далі відходив од шкільної, та й вузівської програми, називав тих, чиї скромні книжечки можна було знайти хіба в букіністів.

- А тепер давайте антологію поетів, - задоволено сказав професор Христич і, перш ніж Микола почав відповідати, узяв залікову книжку й поставив оцінку.

Потім спитав:

- Ви зараз когось перекладаєте?
- Так, Хоренаці.
- Історика? - здивувався професор Христич.
- Так, перекладаю його історію Вірменії. Надзвичайно цікава книга.
- Хто ж вам замовив таку складну роботу?
- Ніхто.

– Гм... Святе наше дивацтво. Це ж, здається, у Вірменії видатних перекладачів оголошували святими?

– Так, у п'ятому сторіччі.

– І ви не боїтеся, що цю книжку можуть не видати? Пропаде стільки труда.

– Я ще не думав над цим.

– Що ж, бажаю вам успіху. Від щирого серця. – Професор дивився на Миколу з таким захопленням, ніби той був видатним вірменським перекладачем і жив у п'ятому сторіччі.

Минуло півтора тисячоліття, і святий тлумач Микола Погорілий, підстрижений, напахчений дешевим одеклоном, з букетом жоржин у затерплій руці, стояв перед уважно-веселим професором Христичем, а той чемно припрошував його до своєї господи, знайомився:

– Кость Гнатович. Софіїн тато.

Миколу він, звичайно, як і годиться професорові, не впізнав, але вдавав, що знає його сто літ, Софія, не без того, розповіла батькові, хто той щасливчик, на котрого вона кинула оком, а Миколі, капосне, не зізналося, чия вона доця, і тепер, вийшовши йому назустріч, теж домашня, у фартушку, пухкенька, лукаво мружила чорні очка, ховаючи обличчя в букеті жоржин.

– Ну, ти, Сонечко, готуй на стіл, а ми тим часом посидимо в мене, – сказав Кость Гнатович і провів Миколу до свого кабінету.

Це була невеличка, навіть тісна кімнатка, всуціль заставлена книжками, – на стінах, на столі, на підвіконні, підлозі – книги, книги, книги, і жодного тобі передплатного видання, на які тепер мода, це були старі рідкісні фоліанти й брошурки, у тиснених золотом оправах і зовсім сіреньких палітурках.

Микола аж затрусився, приглядаючись до корінців: Грушевський, Соловйов, Винниченко, Аркас, Метерлінк, Даль... і зовсім невідомі автори, котрих колись видавали у золоті багатьма томами, а тепер про них ні слуху ні духу.

Кость Гнатович був задоволений, однак сказав:

– З вами не можна ходити на чорний книжковий ринок.

– Чому?

– Дуже вже загоряються очі. Видають ціну. Треба спокійненько дивитися, наче воно нікому не треба. Тоді продавець поступливіший. Ось. – Він обережно дістав з полицки сіру тоненьку книжечку. – Хвильовий. Вірші і проза. Я б віддав за неї дванадцять томів Дюма і всього Дрюона, але придурився байдужим і купив книжечку генія за безцінь. Ні, ви не

подумайте, що я маю щось проти Дюма чи Дрюона, мене просто дивують ринкові парадокси.

Він натоптав люлечку, розпихкав її, спитав несподівано:

– Як ваш Хоренаці?

– Ви не забули?

– Чого ж.

– Рухаю помаленьку.

– З видавцями не говорили?

– Ні, там ще чимало роботи.

– Нічого, рухайте. Добра робота не пропадає. Не тепер, то колись побачить світ. Любимо балакати про дружбу, а не знаємо історії одне одного. Конкретно вам ще нічого не замовляли перекласти?

– Пропонували один роман. Виробничий. Я відмовився.

– Невже ніхто не розуміє, що це зневага до людини: мовляв, ти працюєш, а ми тебе будемо оспівувати. Та не потрібні нікому такі співи!

Кость Гнатович розійшовся і говорив, говорив, забувши потягувати люлечку, й вона пригасла в його руці. Хотів було знов розкурити, але тут почувся медовий лисиччин голос:

– Прошу до столу!

О, що то за стіл був – розбігалися очі: салатики, бутербродики, вінегретики, грибочки, рибка, лимончик, смажені курчатка, соус, а посеред столу на великому тарелі... що то? начинена гуска? поросятко? – ні, то лискотів присмачений салом, притрушений вишкварочками один-єдиний, зате ж який величезний вареник.

Винувато всміхаючись, Софія стала пояснювати, що ліпила, ліпила ті варенички, і вони все їй здавались дрібними, сім разів переліплювала, боялась не вгодити Миколі, а потім у відчаї розкачала все тісто в одну вареницю, заліпила у неї всеньку картоплю і вкинула у воду, а вареник, поки варився, виріс ще більший, насилу вмістився в каструлі, ну, нічого, зате мізерним його не назвеш, призволяйся, лебедику, не гордуй.

Усі вони дуже потішилися Софіїним кулінарним мистецтвом, а найдужче – Кость Гнатович, який тремтів над дочкою, молився на неї (це була його пізня і єдина дитина, бо молодість Хриistica минула на Соловках), отож і тут він готовий був розцілувати своє Сонечко, свою розумну, кмітливу, дотепну доцю і її золоті ручки, які ліплять такі чудові вареники. Ні, такого не снилось ніяким Парижам, Кость Гнатович може підтвердити, він був там, читав кілька лекцій у Сорбонні, вареників у Парижі і вдень зі свічкою не знайдеш, хіба оце – і він поставив на стіл пляшку «Камю».

Вони розрізали ножиком те диво кулінарії навпіл (Софія тіста ні-ні) і не могли нахвалитися ним, хоч, правду сказати, вареник був недовареним і пріснуватим.

Кость Гнатович швидко захмелів, видно, не дуже звиклий до цього діла, але підливав у чарочки французький коньяк, сповна віддавався доброму настрою і навіть запропонував Миколі зіграти в карти – ні, не в бридж, не в преферанс, а в звичайнісінького підкидного дурня.

Микола навішав йому погонів, дивуючись, що Кость Гнатович бере так близько до серця поразки – сердився, кидав карти, весь час перепитував, що козир, і плував чирву з пікою (пізніше Софія сказала Миколі, що тато дальтонік, купував для неї в Парижі сукні та блузки й попереплутував не тільки кольори, а й розміри).

Втім, картярські баталії не посіяли ворожнечі, навпаки, Кость Гнатович потягся до Миколи всією душею, радів, що Софії трапився путній хлопець, а не якесь джинсове сміття без роду і племені, не мав нічого проти такого зятя, хоч мови про це не заводив ніколи, був делікатний і стриманий. Одного разу він запросив Миколу походити Подолом (любив цей куточок), багато говорив про історію, розповідав про кожен старий будинок, церкву, камінчик, про давні ремесла і відьомські шабаші на Лисій горі, а потім завів його до одного єврея-книжника, спитав, що є новенького, і, стримуючи трем у руках, викупив у того збілочку віршів Тодося Осьмачки, про якого Микола ніколи й не чув, – маленьку книжечку, видану в часи непу.

І знову рушили пішки Подолом, Кость Гнатович говорив, зітхав, щось пригадував, але за цілий день він жодного разу не обмовився й словом про Софію, про Миколіні стосунки з нею, наче те його зовсім не обходило, наче звела їх, двох чоловіків, не вона, а любов до історії, до книжок, до отого всіма забутого (ні, не всіма) поета Тодося Осьмачки. Коли вони прощалися на зупинці трамвая, професор простягнув Миколі ту книжечку:

– Візьміть, це вам.

– Навіщо? – розгубився Микола (бачив, що Кость Гнатович виклав за неї майже його музейну зарплатню).

– Візьміть, візьміть... Може, колись укладатимете антологію для вірменів. – Професор знов здивував його своєю чіпкою пам'яттю. – Справжню, без білих плям... Я вже, мабуть, до того часу не доживу, а ви повинні. Мусите дожити.

І все-таки, коли вони з Софією вирішили побратись, Миколі шкребло на душі, що от він стане професорським зятем, спробуй тоді комусь довести, що це з любові, що розрахунку тут ніякого, – люди давно вже не вірять казочкам про кохання, та й взагалі ніхто тебе слухать не буде, збоку видніше, у чому тут заковика. Однак смішно було б через це відцуратись Софії, і єдине, що Микола міг тут зробити, це наполягти на своїй незалежності – після одруження він навідріз odmовився йти у прийоми, хоч свого кутка, як і годилося епохальному поетові, не мав, наймав тоді в Голосієві у приватному будинку щось на зразок сіней, але, на щастя, через них не ходили і брали по-божому – двадцять п'ять карбованців.

Комірне те мало ще й ту перевагу, що недалечко стояв будинок, у якому жив Максим Рильський (тепер там музей), поруч був Голосіївський ліс, тут ще витав дух великого поета, усе тут дихало поезією, і Миколі навіть подобалися круті сходи, що вели на високу гору і якими йому щодня доводилося спинатися до своїх сіней-хоромів.

Часом йому здавалося, що, підіймаючись сходами, він чує важке дихання старого поета, котрий також повертається до своєї домівки після трудового клопітного дня (академік, депутат, директор інституту, член ста комісій – матінко рідна, скільки витримує на собі чоловік). Ось він, нароблений, зморений, зупиняється на східцях, щоб перевести подих, помічає Миколу, і лагідна усмішка зганяє втому з його обличчя.

– Як поживаєш? – питає.

– Нічого, дякую.

– Де ж нічого, коли не друкують?

– Переживемо. У вас теж було, що не друкували.

– Я був старший, – смутнішає він. – І вже зміцнілий. А ти ж молоденький, гляди, не зламайся.

– Не зламаюся.

– Я б тобі, синку, підморгнув, але ж мене вже немає.

– Ви е, ви й так мені помагаєте.

– Скільки платять у музеї? На куриво вистачає?

– Не журюся.

– Ну й молодець, не журися, пиши. Не пропадемо, – підбадьорює він і чимчикує далі сходами вгору, щоб мерщій сісти за вірші, переклади, статті, редагування, рецензії, відгуки, поспішає до свого робочого столу, а на його згорбленій спині – академія, інститут, депутатство, членство, комісії, перекомісії, секретарство... Нема коли розбалакувати.

Іноді, правда, Максим Тадейович вертався в доброму гуморі і пристоював надовше.

– Привіт! – гукав, знімаючи капелюх, і Миколі здавалося, що від втоми над його білою головою парує легенький туманець, як ото над весняним полем після дощу.

– Доброго вечора!

– Як поживають наші вірмени?

– Живуть.

- Люблю їх, чортів.
- Я знаю, ви там бували. У мене навіть фото висить на стіні: Аветік Ісаакян, ви, Вахтанг Ананян. На полюванні.
- Було, було, - схиляє він голову. - Минулося. Варпет Аветік раніше од мене пішов. А Вахтанг ще живий?
- Живий. Мені пощастило порозмовляти з ним у Єревані.
- То хороший письменник.
- Він згадував про вас. І відкрив одну таємницю, ви не розсердитесь?
- Кажі, чого там. Мені немає чого приховувати.
- Пам'ятаєте, як ви полювали на куріпок?
- В Араратській долині?
- Так, тоді ви стріляли без промашки.
- Я взагалі був добрим стрільцем. Хоча... - Він засоромився, що похвалив себе. - Не завжди.
- Так от, Вахтанг Ананян розповів, що вони так любили вас, так хотіли вам догодити у всьому, що, потерпаючи за ваше полювання, попросили бувалого мисливця Хосіка, аби той підстрахував вас.
- Як це - підстрахував?
- Хосік - снайпер, і коли ви спускали курок, він це помічав і вистрілював разом із вами. Секунда в секунду. А ви думали, що влучаєте ви.
- Ох, ці вірмени, - засміявся він. - І тут перехитрили. Але все одно я їх люблю.
- Вони ж хотіли, щоб краще...
- Ти, синку, цього нікому не розказуй, добре?
- Домовились.

У прийми він не пішов, однак довелося розпрощатися з Голосієвим, бо його сіням-хоромам далеко було навіть до того куреня, в якому з милим рай, - двоє в тій клітці не поміщалися. Найняли однокімнатну квартиру на Березняках (Софія якраз пішла працювати коректором), щоправда, Кость Гнатович ще довго умовляв їх жити разом, але врешті зрозумів Миколу і в їхню сім'ю не втручався. У свою трикімнатну він забрав із села сестру-одиначку, яка доглядала за ним, як за дитиною, та й Софія батька не забувала, бігала туди часто - стільки прожити удвох, то що тут казати, скучатимеш. Тим більше професор Христинич якось раптово підупав здоров'ям,

мусив навіть одмовитися від люлечки, і Миколу, бувало, ні-ні та й кольне думка: чи не те, що він одірвав Софію від батька, так його поранило?

Микола й сам став частіше навідувати Костя Гнатовича, проте таких гарячих розмов, як раніше, між ними не виходило, професор швидко стомлювався, йому почала зраджувати колись така чіпка пам'ять, говорив плутано, щось уже погасло у ньому, таке, як витік вогонь з чоловіка, і люлечку за давньою звичкою часом ще потягував, але порожню, теж без вогню.

Якось Микола, щоб розворушити його, почав хвалитися, що майже закінчив роботу над перекладом Хоренаці, і в затуманеному погляді професора зблиснула живинка, він майже пошепки прочитав невідомі Миколі рядки:

Пора і нам
Збирати з поля,
Що прищадила Божа воля,
Як не гуртом, то сам на сам –
Пора і нам!

Живинка в його очах знову пригасла, взяв до рота порожню люлечку, із тихим посвистом тягнув через неї повітря, і здавалось, йому вже нічого не треба – ні вогню, ні диму. Нічого.

Але серце ще билось. Вимучене сибірами та інфарктами, воно билось ще довго, навіть тоді, коли, вважай, уже не було чоловіка.

Професор Христич був ще живий, коли Миколу викликали в прокуратуру. Уже нічого не пам'ятав, але ще жив.

4

Її не буде, – злорадно нашіптував йому чужий голос, – ти можеш вигадувати що завгодно – ще не закінчились вистави в театрах, ще демонструються останні кіносеанси і люди гуляють у веселих компаніях, як оце нагорі у сусіди, можна знайти, коли хоч, стонадцять причин для власного спокою, але ти просто хапаєшся за соломинку, хоча майже впевнений, що її не буде, як не буде тобі і такого жаданого спокою. І цього чужого голосу ти даремно сахаєшся, він твій, народився в тобі, не впав із неба, народився набагато раніше, ніж ти можеш собі зізнатися. Соромишся його, як соромишся подзвонити до Ліди й спитати, чи не в неї часом Софія, а якщо немає, то де вона може бути. Ні, це дурне, він тільки поставить себе у смішне становище, Ліда хоч і яка одверта у своїх інтимах, проте вона жінка і солідарною буде з жінкою, особливо коли це торкається інтимних таємниць. Хай, Ліді можна подзвонити коли завгодно, ще рано, аби всіх піднімати на ноги, хоча... Софія може заночувати і в неї, у своєї розвідної подружки, чого їй нудитись тут самій.

Ця помисливість... Ще немає гріха, а він уже шукає йому виправдання. Просто, простіше на все дивися, голубчику, зараз Софія прийде, перекаже тобі сюжет

нового фільму, якому, вона переконана, далеко до твого сценарію, і твої підозри видадуться такими нікчемними, що знову пектимеш раків.

- А-а-а... а-а-а...

Колись і в них була кішка. Марусина. Жили тоді ще на Березняках, Микола вже працював у газеті, бо, пам'ятає, повертався з редакції, коли натрапив у під'їзді на смугастеньку приبلуду. Що то було - чи зима, чи, може, вже березень, але ліпив мокрий сніг, стояв ідкий холод, і бідна кицька тислася до батареї, благально дивилася на Миколу й нявчала так, як оця, жалібно і безсило.

Він забрав її додому, думав, нагодує, відігріє, а там розпогодиться - і гостя побіжить собі на волю, але вийшло інакше. Марусина Безхатня - так Микола її назвав - швидко облюбувала собі повстяну підстилочку в кутку, тихенько там муркотіла і промовляла розумними очима, що більше їй нічого не треба, хіба ще ящикок із пісочком, вибачте, це діло таке, житейське, ну ще блюдечко молока, а більше нічого, вона навіть не ходитиме по кімнаті, нікуди не стромлятиме свого писка, а про якусь там шкоду, то й мови нема, повірте. Вони з Софією звикли до Марусини, до цієї домашньої тваринки, і чужа квартира стала веселіша, обжитіша, своїша, чи що, й оскільки Безхатня народилася все-таки тваринкою домашньою, то не з руки було її спроваджувати на вулицю. Микола так і сказав, дивлячись у її розумні очі:

- Живи, Марусино. Я теж був безхатній, знаю, що це таке. Доводилось ночувати і в ліфті, і в кущах. Воно ж як у житті виходить: коли маєш хату, то й друзі у тебе з хатами, а якщо ти бездомний, то й друзі твої бездомні, немає у кого навіть погрітися. Ось так.

А одного ранку прокидаються вони з Софією - леле, на повстяній підстилочці ще купа гостей: п'ятеро кошенят привела ім у хату Марусина Безхатня.

Іще веселіше стало. Тільки Марусина занепокоїлася - в хату ж вона попросилася одна, а тут таке діло... Житейське, та хтозна, як на це хазяї подивляться. Давай тоді вона, бідолаха, переносити своїх діток з місця на місце - то під шафу їх заховає, то під ліжко, то ще десь. Носилася отак, поки вони не порозплющували очей та на лапки не стали, а як забігали - не намилуєшся. Гарненькі, кумедні, смугастенькі, всі як один у маму. Що, виженеш таких надвір?

Але й звірця ж у хаті тримати якось не тее, і Микола з Софією стали нараховувати знайомим придбати кошенятко. Дехто спершу й погоджувався, фотокор із Миколиної газети обіцявся узяти аж двійко, бо тепер дуже модно знімати етюди з котами, одненьке просила Ліда, а знайомий бармен Ашот, який іноді частував Миколу в рахунок майбутнього гонорару за переклад Хоренаці, той взагалі сказав, що, ара, мені задарма нічого не треба, я куплю у тебе, принось. Річ у тім, що в його барі вже було кошеня, чудернацьке таке, не кошеня, а якийсь меломан - музика гримить, а воно вилізе на колонку-підсилювач, сяде і слухає. На людей дивиться. А люди на нього. Потім воно пропало, хтось із хануриків, видно, украв, і Ашот тяжко переживав утрату, кошеня було немовби його талісманом, що приносив удачу. Через те він одразу погодився купити кошенятко, так, саме купити, бо те, що дається за так, в Ашота не викликало довір'я, йому потрібен кіт дорогий, кіт-талісман.

Хоч би як там було, а для Марусини Безхатньої та її діток усе складалося добре: на цьому холодному світі з дощами, снігами, морозами і злими собаками для них ще знайдеться тепла місчинка, житимуть вони у хатньому затишку, як і годиться домашнім тваринкам, а котромусь ще й поталанить слухати музику в Ашотовому барі, а ті, дивись, потраплять на вдалий слайд, і на кольоровому фото, може, на модній листівці обійдуть увесь світ, увійдуть, хай і на фото, відразу в мільйон теплих осель.

Проте щастя Марусини Безхатньої було недовгим, крихке воно, це котяче щастя.

Одного вечора, якраз повернувшись від Ашота, Микола глянув на Софію і зрозумів: щось сталося.

– Приходила Ліда, – сказала вона, дивлячись убік. – З новим кавалером, лікар якийсь чи ветеринар, біс його знає.

– То й що?

– Вона не взяла кошеня.

– Подумаеш, лихо велике! – пхикнув Микола. – Я б їй ще й не дав, воно у неї з голоду здохне. Знайдуться кращі хазяї, мені вже он гроші пропонують.

– Підожди. Цей її дружок-ветеринар подивився Марусину і сказав, що в неї лишай. У неї і в кошенят.

– Який іще лишай?

– Стригучий. Ось придивися. – Софія показала на Марусину. – Бачиш, шерсть на ній наче драбинкою підстрижена. Не дуже видно, бо вони всі смугасті, але як придивитися добре...

– Нічого не бачу, – сказав Микола і нахилився, щоб узяти Марусину на руки, глянути ближче, але Софія аж скрикнула:

– Ні-ні, не чіпай! Він переходить і на людей. Це серйозніше, ніж ти думаєш.

– Чортівня якась, – випростався Микола, розгублено поглядаючи на пухнастих м'ячиків, що розкочувалися по підлозі: ніяких ознак хвороби. – Може, їх треба чимось помазати? Що казав той Лідин ескулап?

– Казав, що котів од цього не лікують. А нам самим треба сходити до дерматолога.

– Не лікують... А що роблять?

– Знищують, – сказала Софія, як про великих грішників.

– Навіщо? У крайньому разі краще вже випустити на вулицю, якщо така їхня доля.

– Я теж так думала. Але цього робити не можна. Вони блискавично разносять лишай, передають його іншим тваринам. Випустити їх на вулицю найлегше, але це не гуманно.

Ну й словечка у неї: «гуманно», «блискавично» – не інакше як нахапалася від того Лідиного зцілителя. Оскомний спротив піднімався в Миколі до всього цього, хоч відчував, що в Софіїних, хай і позичених, словах правда, але так відразу погодитися з нею не міг.

– Що ти пропонуєш? – спитав гостро. – Повісити їх на сухій гілляці? Чи втопити? Слава Богу, озеро поруч.

– Ну, навіщо ти так? Є набагато гуманніший спосіб.

О, знову. Воістину люди великі гуманісти, це слово не сходить їм з язика.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/vasil-shklyar/nostalg-ya/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Ходімо, синку (вірм.).